

**АУДИТОРЛИК ТЕКШИРУВИДА ИЧКИ СИФАТ НАЗОРАТИНИ
ЎТКАЗИШ БОСҚИЧЛАРИ**

Қўшматов О

ТДИУ Аудит кафедраси катта ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада аудит иш сифатини назорат қилиш ҳамда баҳолаш мақсади, вазифалари ва ўзига хос хусусиятлари ёритиб берилган. Шунингдек, мақолада аудиторлик текширувини ўтказишда иш сифатининг ички назоратини ўтказиш муаммолари ҳамда уларни бартараф этиш йўллари келтирилган. Жумладан, аудиторлик ташкилотлари иши сифатини ташқи назоратдан ўтказиш алгоритми ишлаб чиқилган ҳамда амалиётга жорий этилган. Аудитнинг ўтказилиши чоғида аудитор иши сифатини назорат қилиш омиллари, критерийлари, шакллари ва улардаги текшириш амалларининг услубий масалалари баён этилади.

Калит сўзлар. Иш сифатини ташқи назорати, иш сифатини ички назорати, эксперт ишидан фойдаланиш, ички стандарт; аудит умумий режаси; аудит дастури

Аудиторлик ташкилотининг ички фирма стандартлари ёки бошқа ҳужжатларида белгиланган назорат тадбирлари аудиторлик хизматларини қонунчилик, аудиторлик фаолияти халқаро стандартлари ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа меъёрий-ҳуқуқий актларига мувофиқ кўрсатилишини таъминлайди.

Аудиторлик ташкилотидаги ички сифат назорати тизими ушбу тизимнинг ишлаётганидан далолат бера олувчи барча жараёнларни ҳужжатлаштириш талабларига жавоб бериши керак. Бундай тизим аудит стандартларда кўрсатилган, маълум бир аудиторлик ташкилотида аудиторлар эътиборига ҳавола этилувчи тушунарли принцип ва тадбирлар бўлиб, улар амалиётда қўлланилишига ишонч ҳосил қилинишини таъминлаш учун фойдаланиладиган бошқа ички ҳужжатларда (низомлар, лавозим йўриқномалари, буйруқлар ва шу кабилар) белгиланган ички стандартларни ўз ичига олади. Жорий фаолият чоғида тўлдириладиган иш ҳужжатларининг ишлаб чиқилган намунали шакллари ички сифат назорати тизимининг самарали (самарасиз) эканидан гувоҳлик беради.

Аудитор ишининг ички сифат назорати мақсадлари ва тадбирларини - жадвалда кўриш мумкин.

Аудиторлик текшируви раҳбари ва аудиторлик гуруҳининг бошқа аъзолари аниқланган муаммолар ва уларни ҳал этиш усулларини ҳужжатлаштиришлари керак. Бунда аудит бўйича аниқ топшириққа қўлланиладиган мустақиллик талабларига риоя этиш ҳақидаги хулоса шакллантирилади. Иш жараёнида аудиторлик гуруҳи раҳбарига қуйидагилар зарур:

- аудиторлик гуруҳи аъзолари ва аудитдан ўтказилаётган субъект

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

ўртасидаги мустақилликка хавф яратадиган аҳвол ва ўзаро муносабатларни аниқлаш ва уларни баҳолаш мақсадида ташкилотидан ахборот олиш;

- мустақиллик принципларининг бузилиши ҳақидаги ахборотларни (агар шундай ҳоллар содир бўлса) баҳолаш ва улар аудитга доир маълум бир вазифага хавф солиш ёки солмаслигини аниқлаш;

- мустақилликка солинган хавфни бартараф этиш ёки уни мақбул бўладиган даражага камайтириш учун тегишли чоралар кўриш, шунингдек, аудиторлик ташкилотига мазкур ташкилот тегишли чоралар кўра олиш учун шу каби ҳодисаларнинг ҳар бири ҳақида ўз вақтида хабар қилиш;

- мустақилликка тегишли хулосалар, шунингдек, мазкур масалага тааллуқли хулосаларни далиллайдиган барча мулоҳазаларни ҳужжатлаштириш.

Сифат назоратчилари томонидан нафақат аудит сифатининг ички назорати тизими белгиларининг мавжудлиги, балки унинг принциплари аудиторлик ташкилотининг оддий ходимларига етказилиши, мазкур тизимнинг амалиётда қўлланилиши ҳам текширилади.

1-жадвал

Аудиторлик текширувида ички сифат назоратини ўтказиш босқичлари

№	Ички сифат назорати мақсадлари	Ички сифат назорати тадбирлари	Ички хужжат, назорат усуллари (мисоллар)
1	Ўтказилаётган аудиторлик текширувининг ички сифат назорати	Ўтказилаётган аудиторлик текширувининг мақсад ва вазифаларига мувофиқ келувчи ички сифат назорати тадбирлари	Аудитга оид вазифалар бажарилишини мувофиқлаштирувчи ички стандарт; Аудиторнинг иш ҳужжатларидаги назорат имзоси; Назорат варақалари ёки бошқа иш ҳужжатлари
2	Профессионал омилкорликнинг тегишли даражаси	Аудиторлар ва ўзларига юклатилган ишни бажараётган аудитор ёрдамчиларининг профессионал малакалилигининг таҳлили	Ички стандарт; Текширув раҳбарининг аудиторлик гуруҳини тайинлашга доир иш ҳужжатларидаги имзоси
3	Иш керакли	Аудитор ёрдамчиларига иш	Ички стандарт;

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

	даражада синчиклаб бажарилишига бўлган ишончни таъминлаш	кераклича синчиклаб ва мазкур вазиятларда зарур бўлган профессионал омилкорлик билан бажарилишига бўлган ишончни таъминлаш мумкин бўлган тарзда топширик бериладиган тартибни ўрнатиш	Аудит режаси; Аудит дастури
4	Аудиторлик тадбирлари ўтказиш тўғрисидаги зарур ахборот ва кўрсатмалар олиш	Аудиторлик текшируви раҳбари томонидан иш топширилаётган аудиторлар ва аудитор ёрдамчиларига тегишли тадбирлар ўтказиш ҳақида бериладиган аниқ кўрсатмалар; Ходимларни аудитдан ўтказилаётган шахс фаолиятининг характери ва бухгалтерия соҳасида учраши мумкин бўлган муаммолар каби жиҳатлардан хабардор қилиш	Ички стандарт; Аудит режаси; Аудит дастури
5	Аудит дастури тузилиши устидан назорат	Аудит дастури, шунингдек, вақт сарфи сметаси ҳамда аудитнинг умумий режасини тузиш йўли билан аудитор ёрдамчилари эътиборига аудит ўтказишга доир кўрсатмаларни етказиш	Ички стандарт; Аудит режаси; Аудит дастури
6	Белгиланган назорат ишларининг бажарилиши	Қуйидагиларни аниқлаш учун аудитнинг боришини назорат қилиш: аудитор ёрдамчилари ўзларига топширилган вазифаларни бажариш учун зарур кўникма ва малакага эга эканлиги; аудитор ёрдамчилари аудит ўтказишга доир кўрсатмаларни тушунадиларми; иш аудит дастури ва умумий режасига мувофиқ бажариляптими	Иш ҳужжатлари
7		Бухгалтерлик ҳисоби ва аудит соҳасидаги муҳим масалаларни кўриб чиқиш, уларнинг муҳимлигини баҳолаш ва аудит дастури ҳамда умумий режасига тегишли ўзгартишлар киритиш	Аудит режаси; Аудит дастури; иш ҳужжатлари

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

8		Ходимларнинг профессионал мулоҳазаларидаги тафовутларни бартараф этиш	Оғзаки маслаҳатлар
9	Ўтказилаётган аудит натижалари устидан етарли назорат	Қуйидаги масалалар бўйича билимлари тенг даражада бўлган ҳар бир аудитор ёрдамчиси ва ходимлар томонидан бажарилаётган ишларни текшириш: иш аудит дастурига мувофиқ бажарилганми; бажарилган иш ва олинган натижалар ҳужжатларда керакли даражада расмийлаштирилганми; аудитнинг барча муҳим жиҳатлари аудиторлик хулосаларида акс эттирилганми; аудиторлик тадбирларининг мақсадларига эришилганми; чиқарилган хулосалар бажарилган ишлар натижаларига мос келадими, улар аудиторлик фикрини тасдиқлайдими	Ички стандарт; иш ҳужжатлари
10	Назорат тадбирлари тўлиқ ўтказилишини таъминлаш	Ўз вақтида текшириш: - аудит дастури ва умумий режаси; - ички назорат воситалари хатари ва ажралмас хатарларнинг аҳамияти; - текширув натижасида олинган аудиторлик далиллари ва улар асосида чиқарилган хулосанинг ҳужжатларда акс этиши; - молиявий ва бухгалтерия ҳисоботи	Ички стандарт; иш ҳужжатлари
11	Аудит сифатини аудиторлик хулосаси тақдим этилгунга қадар текширилишини ташкил қилиш	Аудит ўтказишга оид ишларнинг ушбу аудиторлик текширувида қатнашмаган аудиторлар томонидан текширилиши; Аудиторлик хулосаси тақдим этилгунга қадар қўшимча	Ички стандарт; Мустақиллик ва холислик тўғрисида баённомалар; Сўров варақалари

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH ORQALI AHOLI TURMUSH FAROVONLIGINI OSHIRISH MASALALARI

	назорат бажарилиши	тадбирларининг	
--	-----------------------	----------------	--

Ўзбекистон Аудиторлар Палатасининг ташқи сифат назоратини ўтказишга доир методикасининг ўзига хос хусусияти шундаки, унда аудиторлик ташкилотида ички сифат назорати тизимига катта эътибор қаратилади. Ишлаб чиқилган ва аудиторлик ташкилотларида самарали фойдаланилаётган ички сифат назорати тизими ўтказилаётган аудиторлик текширувлари сифатини таъминлашда асосий омил бўлиб қолмоқда.

Аудиторлик ташкилотлари иши сифати ташқи назоратининг объекти сифатида аудиторлик ташкилотлари фаолиятининг белгиланиши аудит иши сифатини назорат қилиш мезонларини аниқлаш ҳамда аудиторлик текшируви ва турдош хизматларнинг кўрсатилишида аудит стандартларининг ва Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини тартибга солиб турувчи бошқа норматив ҳужжатлар талабларига риоя этилишига қатъий асос бўлиб хизмат қилган. Шунингдек, аудит иш сифатини текширишда қўлланиладиган ташкилий чора-тадбирлар, услублар ва тартиб-таомиллар тизимини аниқ ва тўлиқ ёритиб беришга замин яратган. Бунинг натижасида аудиторлик ташкилотлари томонидан иш сифатини назорат қилиш принциплари ва қоидалари, уларни қўллаш тартиб-таомиллари ишлаб чиқилган, шунингдек аудит жараёнида текширишнинг умумқабул қилинган стандартлари билан қарама-қаршиликлар юзага келмаслигининг олди олинган.

Жорий назоратни олиб боровчи профессионал ходимлар қуйидаги функцияларни бажаради:

- Юклатилган топшириқларга ижрочиларнинг билим ва малакаси етарлилигини текширади;
- юклатилган топшириқларни ижрочиларга тушунарли эканлигини текширади;
- бажарилаётган ишлар аудитнинг умумий режаси ва дастурига мувофиқлигини аниқлайди;
- аудит жараёнида аниқланган, бухгалтерия ҳисоби ва аудит юзасидан келиб чиққан муаммоларни аниқлаш.

Бажарилган ишлар натижаларини текшириш ҳар бир ижрочи ва ходимлар томонидан амалга оширилади. Иш натижалари текширувини амалга оширувчи ходимлар текширилган иш ҳужжатларига ўзларининг имзолари ёки шартли белгиларини қўйишлари лозим. Зарур ҳолларда эса текширувчилар текширилувчи ҳаракатларига баҳо, тавсия ёки изоҳлар бериши мумкин. Аудиторлик ташкилоти раҳбари бажарилган ишнатижалари текширувини фақатгина аудит ўтказган гуруҳ ходимларига эмас, балки бошқа зарур малакага эга бўлган мутахассисларга ҳам

топшириши мумкин. Аудиторлик ташкилотдаги бундай мустақил ва параллел текширув, йирик ва мураккаб хўжалик юритувчи субъект аудити шароитида тавсия этилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг 25.02.2021 й. **ЎРҚ-677-сон** "Аудиторлик фаолияти тўғрисида"ги Қонуни (Қонунчилик палатаси томонидан 10.11.2020 й. қабул қилинган, Сенат томонидан 05.02.2021 й. маъқулланган)

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 19.09.2018 й. **ПҚ-3946-сон** "Ўзбекистон Республикасида аудиторлик фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори Ўзбекистон Республикаси Президентининг 04.08.2021 й. **ПҚ-5210-сон** "Аудиторларни сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги Қарори Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 й. **ПФ-60-сон** "2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси ҳудудида қўллаш учун аудитнинг халқаро стандартларини тан олиш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори, 11.04.2022 йилдаги **171-сон**

6. Молия вазирининг 24.09.2021 й. 56-сон "Аудиторнинг малака сертификатини малака имтиҳонини топширмасдан бериш ва муддатини узайтириш учун асос бўладиган бухгалтерларнинг халқаро сертификатлари рўйхатини тасдиқлаш тўғрисида"ги Буйруғи (АВ томонидан 29.09.2021 й. **3321-сон** билан рўйхатга олинган)

7. Сифат назорати, аудит, кўриб чиқиш, бошқа ишонч билдириш ва турдош хизматларнинг халқаро стандартлари. Таржима *УБАМА* 2014.

8. Кеворкова Ж.А. Международные стандарты аудита. Под редакцией, -М.: Юрайт. 2016. -458 с.

9. Qlichev Baxtiyor Pardayevich. (2024). Хо 'jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlar. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, 4 (2024), 754–759

10. Чориев И.Х. (2023). Молиявий ҳисоботлардаги хатоликларни аниқлашда таҳлилий амаллардан фойдаланишнинг услубий жиҳатлари. *Scientific Journal of "International Finance & Accounting*, Issue 1, February 2023.

11. Қличев, Б. (2022). КРІ ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, 2(1). извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1343>

12. Klichev Bakhtiyar Pardayevich. (2024). Problematic Aspects of Organizing Cvp-Analysis in the Enterprises of Uzbekistan // *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, 5(5), 241–248. Retrieved from <https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/4906>

13. Чориев И.Х. (2023). Молиявий инвестициялар ҳисобини такомиллаштириш. *Scientific Journal of “International Finance & Accounting, Issue 2, April 2023.*
14. U.K.Yakubov, G.S.Maxmudova. (2022). Biznes tahlil: Operatsion tahlil-1,2. (Darslik). –Т.: “Nihol print”, 205 b.
15. Qlichev Baxtiyor Pardayevich. (2024). Korxonalarda operatsion faoliyat samaradorligini tahlil qilish masalalari. *World Scientific Research Journal, 26(3), 86–94.* Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3251>
16. Косимович, Я. У. (2024). Ташқи савдо фаолиятида мақбул ечимни топиш масалаларини таҳлили. *World scientific research journal, 26(2), 199-205.*
17. Choriev I.X. Auditorlik faoliyatida tahliliy amallarni takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent:, «Iqtisod-moliya»nashriyoti, 2021, - 21-26 b.
18. Tulaev, M. (2024). Moliyaviy hisobot konsepsiyalari. *Nordic_Press, 2(0002).*
19. Абдуллаев, А. Б. (2019). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА И АНАЛИЗА НАЛОГОВ. In *БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ: ДОСТИЖЕНИЯ И НАУЧНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ XXI ВЕКА* (pp. 10-17).
20. Kasimovich, Y. U. (2021). Developing A Model On The Basis Of A System Of Indicators Determining The Efficiency Of Foreign Trade Activities. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 12(7).*
21. ҚЛИЧЕВ, . Б. П. (2022). ИШБИЛАРМОНЛИК ФАОЛЛИГИ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований, 2(1).* извлечено от <https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373>
22. Rozmatova Umida Yuldashevna. (2024). NOMODDIY AKTIVLAR AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH. *World Scientific Research Journal, 26(3), 177–184.* Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3261>
23. Tulaev, M. (2024). Т БУХГАЛТЕРИЯ HISOBINING SCHYOTLARI VA ULARNING MOHIYATI. *Nordic_Press, 2(0002).*